

Kirjailijuus välitilassa. Mäkitupalaisen tytär 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjallisella kentällä

Kirjoittaminen ja kirjailijuus olivat Suomessa pitkälle 1800-luvulle vain oppineelle ja sivistyneelle väestönosalle mahdollisia toiminnan muotoja. Monelta suuren enemmistön eli ns. rahvaan edustajalta puuttui pitkään kirjailijuuden vähimmäisehto: 1880-luvulla vain noin yksi kymmenestä täysi-ikäisestä suomalaisesta osasi kirjoittaa; vielä 1900-luvun vaihteessa alle puolet suomalaisista oli kirjoitustaitoisia.¹ Potentiaalisten kirjailijoiden pienestä määrästä huolimatta säätyläistöön ja sivistyneistöön kuulumattomien ihmisten kirjallinen luova toiminta on kulkenut eräänlaisena varjotraditiona suomalaisen kirjallisuuden historiassa. Jatkumoa on vedetty 1800-luvun alkupuolen *rahvaan runoniekkoista* 1800-luvun viimeisen kolmanneksen *kansankirjailijoiden* kautta 1900-luvun alun *työläiskirjailijoiden* köyhälistötaustaiseen osaan. He toivat kukin osaltaan uutta näkökulmaa kirjalliseen kulttuuriin ja sivistyneistön hallitsemalle kirjalliselle kentälle.²

Sivistyneistön ulkopuolelta tulleet kirjailijat ovat yksi esimerkki siitä, miten yhteiskunnan nopea muuttuminen 1800-luvun loppua kohden vaikutti sosiaalisiin suhteisiin. Uudenlaiset ihmisryhmät astuivat elämäntilanteille ja toimintakentille, joilla heitä ei ollut aikaisemmin nähty. Vaikka ihmisiä luokittelemaan pyrkivät käsitteet ovat usein ongelmallisia, on 1880-luvun alussa syntynyt nimitys *kansankirjailija* aikalaiskäsitteenä kiinnostava valottaessaan kirjallisuudenkin kentällä näkynyttä modernisoitumisen problematiikkaa. Kirjallisuudentutkija Tellervo Krogerus on esittänyt termin syntyneen kuvaamaan uudenlaista ilmiötä: yhteiskunnan alemmissa ryhmissä kasvaneita ja ohi yliopistoon johtavan koulutustien kirjailijaksi rekrytoituneita ihmisiä, jotka oli sivistyneistön ajattelussa kyettävä jäsentämään osaksi

kirjallista kulttuuria.³ Puhe kansankirjailijoista oli sivistyneistön tapaymmärtää uudelleenmuotoutuvaa kirjallisuuden kenttää sekä keino käsitellä toiseutta, jota rahvaasta lähtöisin olleet kirjoittajat edustivat.

Yhteiskunnan alemmista sosiaalisista ryhmistä tulleet, käytännössä kouluakäymättömät kirjailijat ovat mielenkiintoisia myös eräänlaisina mahdollisuuksien realisoitumina. Heidän toimintansa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjallisella kentällä sekä sijoittumisensa sille kertovat, mikä heidän kaltaisilleen henkilöille oli mahdollista ja saavutettavissa olevaa sekä millä ehdoin. Kirjailijuutta erilaisten kulttuuristen, sosiaalisten ja materiaalien resurssien näkökulmasta tarkasteltaessa kyse ei ole vain yhteiskunnallisesta asemasta tai koulunkäynnin tuomasta konkreettisesta kyvystä kirjoittaa sanoja paperille. Kyse on siitä, miten suku, perhe ja koulutus tuottavat osaltaan niitä sosiaalisia, kulttuurisia, sivistyksellisiä ja taloudellisia voimavaroja, jotka vaikuttavat eri tavoin kirjailijuuteen ja sen ehtoihin. Siten esimerkiksi yliopistossa opiskellut kyläräätälin poika Aleksis Kivi on eri joukkoa kuin lukkari Pietari Päivärinta, vaikka molempien lähtökohtana on kuuluminen maaseudun rahvaaseen. Sivistyneistön elämänpiiriin kuuluneessa kirjailijan ammatissa toimineiden kansanihmisten tarkastelu tuo esiin kysymykset kirjoittamisen resurssista aivan uudella konkreettisuudella. Kirjailijuuden tutkimisen kannalta 1800-luvun itseoppineet eli tietonsa ja taitonsa itsenäisesti, systemaattisen koulutuksen ulkopuolella hankkineet kirjoittajat ovat ainutlaatuinen ryhmä, joka katosi sitä mukaa kun koko väestö Suomessa tuli kirjallista kulttuuria demokratisoineen, mutta samalla kansalaisten ajattelua ja maailmankuvaa yhtenäistäneen ja ohjanneen koulujärjestelmän piiriin.

Yhteiskunnan modernisoituminen synnytti paitsi uudentyyppisiä kirjailijoita myös välitilan ihmisiä, hankalasti lokeroitavia, määrittelyä pakenevia, kategorioihin mahtumattomia yksilöitä.⁴ Merikarvialainen mäkitupalaisen tytär, ompelija, kauppias ja kirjailija Matilda Roslin-Kalliola (1837–1923) oli yksi heistä. Hän sijoittui sosiaaliselta asemaltaan jonnekin säätyläistön ja rahvaan välimaille. Ammattimaisena kirjailijana hän edusti 1800-luvun uusia ammattiryhmiä ja oli samalla itseoppineena kirjailijana astunut sivistyneistölle

varatulle alueelle. Hän oli nykytermein ilmaistuna kaksikielinen suomenkielisten kansankirjailijoiden joukossa ja suomen kielen merkitystä korostaneen suomalaisuusliikkeen kontekstissa. Kristillisen elämäkatsomuksen omanneena häntä huolestutti työväenliikkeen äänekäs uskonnon- ja kirkonvastaisuus, ja työläiskirjailijoiden luokkatietoisuutta ja luokkataisteluasenteita hän todennäköisesti vierasti. Roslin-Kalliola oli nainen miehisessä kansankirjailijoiden ryhmässä, muttei iäkkäänä itseoppineena sopinut täysin myöskään 1900-luvun vaihteen sivistyneistönaiskirjailijoiden joukkoon. Roslin-Kalliola oli myös ajallisesti välitilassa: uuden ja vanhan, perinteisen säätyyhteiskunnan ja modernin yhteiskunnan, autonomian ajan ja itenäisyyden ajan taitteessa. Hänen aikalaistensa kanssa jakamansa kokemus murroskaudesta – ajatus jonkin uuden alkamisesta ja vanhan päättymisestä – vaikutti hänen kirjoittamiseensa. Näissä välitiloissa rakentui myös hänen kirjailijuutensa.

Tässä artikkelissa tarkastelen Matilda Roslin-Kalliolan esimerkin avulla kirjoittamista ja kirjailijuutta sivistyneistön ulkopuolelta tulleiden kirjoittajien näkökulmasta. Kirjailijuuden ymmärrän sekä kirjailijan ammatin harjoittamisena ja ammatti-identiteettinä että yksityisenä ja henkilökohtaisena kokemuksena. Kirjailijuuteen vaikuttavat erilaiset kirjailijan hallussa tai saavutettavissa olevat resurssit, ja se rakentuu vastaanotossa eli julkisuudessa ja suhteessa julkisuuteen. Käsitän kirjailijuuden myös sosiaalisesti ilmiöksi, jolloin kirjailija asettuu yhdeksi toimijaksi kirjallisuuden dynaamiselle, sosiaaliselle kentälle yhdessä kustantajien, kriitikoiden, lukijoiden tai vaikkapa kirjallisuudentutkijoiden rinnalle. Kirjailijuus on ymmärryksessäni historiallinen ja kulttuurisidonnainen asia, jolloin kirjailijana oleminen ja toimiminen saavat erilaisia merkityksiä ja muotoja eri aikoina ja eri paikoissa. Kirjailija on siten ajassaan, kulttuurissaan ja yhteisössään elävä ja toimiva, aikansa haasteisiin ja mahdollisuuksiin reagoiva yksilö. Näen kirjailijuuden lisäksi sukupuolittuneena ilmiönä, sillä kirjoittaminen ja kirjailijuus ehtoineen ja mahdollisuuksineen ovat naisille ja miehille erilaisia. Näin ollen on kiinnostavaa kysyä, kenelle ja millainen kirjailijuus on kulloinkin ollut mahdollista.

Kirjallisuushistorian miehinen varjotraditio

Matilda Roslin-Kalliola oli 65-vuotias esikoiskirjailija, kun häneltä vuonna 1902 ilmestyi Kansanvalistusseuran julkaisemana sukumuistelma *Päättyneen vuosisadan kynnyksellä*. Sanomalehtien kirjakatsauksissa teosta esiteltiin lainaamalla Hilda Käkikosken esipuhetta:

Näiden muistojen kirjoittaja on yksinkertainen vaimo, joka ei ole elänyt yhtä onnellisissa olosuhteissa, kuin me nykyajan naiset, joille oppisaliin ovet ovat avattuina. Mutta hän on avoimin mielin kuunnellut kotikuusen kuiskehia ja kertoo wanhoilta kuulemansa kalliit muistot totuutta rakastavan kristityn tarkkatuntoisuudella.⁵

Niin aikalaisvastaanotossa kuin myöhemmässä kirjallisuushistoriassa Roslin-Kalliolaa on tarkasteltu vasten itseoppineiden kansankirjailijoiden joukkoa. Aikalaiskeskustelussa hänestä tehtiin kansankirjailija esimerkiksi korostamalla hänen kovia elämäkokemuksiaan tai Käkikosken tavoin hänen koulujakäymättömyyttään.⁶ Tällainen ”kansankirjailijapuhe”, tietynlainen tapa puhua tietynlaisista kirjailijoista, palautui 1870- ja 1880-luvuille, jolloin kirjallisessa elämässä herätti huomiota joukko sivistyneistön ulkopuolelta tulleita kirjailijoita. Kauden kirjailijatulokkaista yli 40 % oli lähtöisin työväestöstä ja talonpojista, ja julkisuudessa alettiin jo 1880-luvun alussa puhua kansankirjailijoista. Uutta ilmiötä – kirjoja kirjoittaneita seppiä, lukkareita, suutareita, renkejä ja muiden kansanammattien harjoittajia – kuvaamaan syntynyt ja sittemmin kirjallisuushistoriaan jäänyt nimitys yritti koota alleen hyvin monenkirjavaa kirjoittajajoukkoa.⁷

Uudenlaiset kirjailijat olivat 1830–1860-luvuilla syntyneitä, maaseudulla kansan keskuudessa kasvaneita ja eläneitä, vähän tai ei lainkaan koulutusta saaneita ja etupäässä suomeksi kirjoittaneita henkilöitä.⁸ Joukon keulahahmo ja nestori oli 1870-luvulla aloittanut ja kotimaisia kirjamarkkinoita 1800-luvun lopulla hallinnut ylivieskalainen lukkari Pietari Päivärinta (1827–1913). Muita tunnettuja nimiä olivat 1880-luvulla debytoineet sotkamolainen seppä Heikki Meriläinen (1847–1939) ja savolainen renki Heikki Kauppinen

(1862–1920). Tämän useimmiten Werner Söderströmin kustantaman ja ajan kirjallisessa keskustelussa eniten huomiota saaneen etujoukon takana esiintyi kirjailijoina myös muita vähemmän tunnettuja ja nyt jo lähes unohdettuja kirjailijoita. He julkaisivat teoksiaan pienemmällä kustantajilla tai omakustanteina, ja heidän tuotantonsa jäi usein vähäiseksi. Kriitikot ja lukijakunta olivat eturivin kansankirjailijoista innostuneita koko 1880-luvun, osin vielä 1890-luvullakin, kunnes uudet kirjalliset virtaukset sysäsivät tyyliältään realistiseen kuvaukseen kiinnittyneet kirjoittajat sivummalle. Samoihin aikoihin alettiin tehdä eroa ”taidekirjallisuuden” ja ”kansankirjallisuuden” välillä. Kun myös sivistyneistön yleinen suhtautuminen kansaan alkoi muuttua, hiipui niin kustantajien, sivistyneistölukijoiden kuin kirjallisuuskriitikoiden suurin mielenkiinto kansankirjailijoihin. Kirjailijat jatkoivat silti työtään: Kauppinen kirjoitti vielä 1910-luvulla, Meriläinen sinnitteli aina 1930-luvulle.⁹

Kansankirjailijoiden kirjallinen varjotraditio hahmottuu miehisenä. Sivistyneistön ulkopuolelta tulleiden kirjoittajien joukossa nainen oli poikkeus, vaikka koko kirjailijakuntaa tarkasteltaessa yhä useampi kirjailija oli 1800-luvun lopulla nainen.¹⁰ Kansankirjailijoiksi luokitelluista kirjailijoista naisia on Matilda Roslin-Kalliolan lisäksi tiedossa oikeastaan vain ilmajokelainen Liina Kahma (1840–1915), kiertävä ompelija ja yhdistysaktiivi, joka kirjoitti paljon, mutta julkaisi vain yhden näytelmän vuonna 1909.¹¹ Kansankirjailijoiden rinnalla, nimellä Liisa Tervo, esiintyi lisäksi julkaisussa *Syvästä riveistä* (1890) lukkarin tytär Agnes Pakkala (1862–1936), jonka kirjoittaminen jäi kuitenkin ilmeisesti harrastuspohjalle ja joka tunnetaan nykyään lähinnä kirjailijapuolisonsa Teuvo Pakkalan kautta. Samankaltainen oli tilanne ns. vanhan työväenliikkeen (1890-luvulta vuoteen 1918) piiriin kirjoittajilla. Niistä vajaan viidestäkymmenestä köyhälistötaustaisesta kirjailijasta, jotka julkaisivat omia kaunokirjallisia teoksiaan tai saivat näytelmiään julkisesti esitetyiksi, on naisten osuus laskettavissa yhden käden sormilla.¹² Itseoppineet naiskirjailijat näyttävät siten kirjallisuuden kentällä vähemmistön vähemmistönä.

Kirjalliseen kulttuuriin sosiaalistuminen

Kenelle kirjailijuus sitten oli mahdollinen 1800-luvun Suomessa? Kun puhutaan sivistyneistön ulkopuolelta tulleiden osallistumisesta kirjalliseen kulttuuriin, saatetaan joutua aloittamaan kysymyksellä kirjoitus- ja lukutaidosta. Matilda Roslin-Kalliola kävi vain neljä viikkoa kyläkoulua, mutta oppi kuitenkin lukemaan, kirjoittamaan ja laskemaan jo lapsena. Se oli jossakin määrin poikkeuksellista 1830-luvulla syntyneelle tytölle, jonka vanhemmat kuuluivat maaseudun tilattomaan väkeen, torppareitakin heikommassa asemassa olleisiin mäkitupalaisiin. Matilda ei kuitenkaan kasvanut vanhempiensa luona vaan äitinsä sukulaisten, Merikarvian entisen kirkkoherran vanhan lesken ja tämän kahden aikuisen tyttären kodissa, jonne sairasteleva tyttö oli lähetetty nelivuotiaana saamaan parempaa hoitoa kuin mitä hänelle kyettiin tarjoamaan 12-lapsiseksi kasvaneessa syntymäperheessään.¹³

Sosiaalisesti kasvattiperhe kuului maaseudun säätyläistöön, vaikkakin hyvin vaatimattomaan sellaiseen. Kirjalliseen kulttuuriin sosiaalistumisen kannalta Matildan kiinnittyminen säätyläiseen elämäntapaan oli kuitenkin tärkeää. Kasvattikodissa hän oppi lukemaan ja kirjoittamaan ruotsiksi. Kirjallinen kaksikielisyys laajensi merkittävästi sen kirjallisuuden määrää, joka ainakin periaatteessa oli hänen ulottuvillaan 1800-luvun puolenvälin Suomessa. Matilda olikin usein nähty vieras Merikarvian pappilassa, jossa hän kävi lukemassa lehtiä ja lainaamassa kirjoja ollen siellä ”niin tuttu, ettei minun tarvinnut pitää lukua seurustelusta. Sain olla kuin kotonani”.¹⁴ Myöhemmässä vaiheessa elämäänsä Roslin-Kalliola kokosi oman, noin 70 niteen kirjastonsa, johon kuului kirjallisuutta ruotsiksi ja suomeksi. Suuri osa kokoelmasta oli hengellistä ja teologista kirjallisuutta, mutta mukana oli myös esimerkiksi Minna Canthin, J. H. Erkon, Lars Stenbäckin, V. A. Koskenniemen, Maila Talvion, Kyösti Vilkun ja Kasimir Leinon tuotantoa, jopa Shakespearen draamoja sekä ruotsinnoa Viktor Hugon *Kurjista*.¹⁵

Aivan ristiriidattomia eivät mäkitupalaisen tyttären kirjalliset harastukset ja niihin liittynyt opinhalu kuitenkaan olleet. Muistelmien mukaan Matilda ei nuorena tuntenut voivansa puhua niistä juuri

kenellekään, sillä ”likisemmät omaiseni eivät olisi minua käsittäneet, ja vallassäätyiset olisivat pitäneet minua kummallisena. Semmoisia havaintoja sain kyllä väliin tehdä”.¹⁶ Kansanihmisten lukemista, itseopiskelua ja kirjallisia harrastuksia ei aina katsottu hyvällä kansan eikä sivistyneistön suunnalta.¹⁷ Sääty-yhteiskuntaan kuului ajatus säädystä pysymisen tärkeydestä, vaikka säätyrajojen hämärtyminen olikin jo 1800-luvun puolivälissä sekoittamassa järjestystä näkyen muun muassa puheina ”nousukkaista” ja ”puoliherroista”.¹⁸ Samanai- kaisessa keskustelussa naisten tiedon ja koulutuksen tarpeesta nähtiin alempisäätyisille tytöille olevan jopa vahingoksi saada enemmän op- pia kuin mitä heidän sosiaalinen asemansa edellytti. He vain tulisivat onnettomiksi ja hyödyttömiksi siinä yhteiskunnallisessa asemassa, johon kuuluivat.¹⁹ Matildankin isä oli aikoinaan antanut tyttärensä kasvatiksi leskiruustinnan luo sillä ehdolla, ettei työstä ”tehtäisi herrasväkeä”, sillä ”köyhänä on ihmisen vaikeampi elää herrasväkenä kuin talonpoikaissäädystä”.²⁰ Köyhyys ei ollut mitenkään ennen- näkemätöntä herrasväen piireissä, mutta siellä se oli häpeällistä ja pyrki siksi piiloutumaan. Esimerkiksi köyhtyneen säätyläisnaisen oli mainettaan varjellakseen pidettävä pienilläkin tuloilla yllä säädynmu- kaista elämäntapaa.²¹ Matildan isän suhtautumisessa ei siten välttä- mättä ollut kyse pelkästään sääty-yhteiskunnan kirjoittamattomista laeista tai ”herravihasta”, vaan realismista, toiveesta, että tytär saisi parhaat mahdolliset eväät siihen elämään, joka häntä torpan tyttärenä todennäköisesti odotti.

Lukeminen ja siihen liittynyt itseopiskelu pohjustivat kuitenkin ajatusta omasta kirjoittamisesta. 1860-luvulla Matilda alkoi kirjoit- taä runoja, mahdollisesti rakastettunsa Anton Forssin innostamana. Matildaa seitsemän vuotta vanhempi Anton oli Merikarvian kirkko- herran poika ja itsekin pappi. Vuonna 1877 hän kirjoitti Helsingistä ompelijan työt jättäneelle ja kauppuapuotia pitämään siirtyneelle Matildalle mielenkiintoisen, kirjoittamista koskevan kirjeen:

Jag upprepar ännu min önskan att få något som Thilda skrifvit. Tro mig, ingen finns som mera intresserar sig för Thildas vackra tankar (kanske vi kunde tillsammans gifva ut en liten samling, hvad säger Thilda om detta projekt?) Jag

har några nätta stycken sjelf, men vill i alla fall underkasta mig Professor Topelius kritik – Gubben känner mig förut och har bedt mig skrifva – jag hoppas att du goda Thilda vill, på samma gång som jag låter Topelius läsa mina försök, äfven höra ett omdöme om dina, sänd mig nu några, både prosa och vers – jag vill göra allt för dig Thilda!²²

Tiedossa ei ole, lähettikö Matilda koskaan tekstejään Helsinkiin, mutta ainakaan yhteinen kokoelma Antonin kanssa ei toteutunut. Myös avioliittosuunnitelmat kariutuivat. Kirje antaa vihjeen siitä, miten liitto runoilevan kirkkoherra Forssin kanssa olisi saattanut tukea moninkin eri tavoin Matildan kirjoittamista ja kirjallista uraa. 1800-luvulla hyvin toimeentuleva tai kytköksiä kirjalliseen elämään omannut puoliso teki monen sivistyneistönaisen kirjoittamisen mahdolliseksi – jos kohta saattoi myös vaikeuttaa tai kokonaan estääkin sen. Naisten toimintamahdollisuudet kytkeytyivätkin usein miehiä tiiviimmin ulkoisiin seikkoihin.²³ Matildan kohdalla sukupuoli asetti kirjailijuudelle ehtoja myös sikäli, että lähtöajatuksista huolimatta häntä sitoi Merikarvialle hoitovastuu sairaasta lähiomaisesta eli kohdalo, jonka hän jakoi usean aikalaisnaisen kanssa.²⁴

Runojen lisäksi arkitarpeita varten kirjoittaminen oli Roslin-Kalliolla tuttua. Kauppiaan ammattiin kuului kirjoituspöytätoita, ja vapaa-ajallaan hän oli ahkera kirjeiden kirjoittaja. Olikin luontevaa, että ensimmäiset lehtiin päätyneet tekstit olivat 1870-luvulla suomenmieliseen pilalehti *Weitikkaan* lähetettyjä lukijakirjeitä. Lisäksi Roslin-Kalliola keräsi 1880- ja 1890-luvuilla kansanperinnettä ja muresanoja Satakunnasta. Tämä toi hänet yhteyteen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa, jolle hän pian tarjosi myös omaa kansatieteellistä tutkielmaansa. Kaiken kaikkiaan Matilda oli tottuneena lukijana ja kirjoittajana kirjallisten valmiuksiensa osalta varsin eri viivalla kuin kirjoittaneet kansanihmiset keskimäärin, mukaan lukien monet sittemmin kansankirjailijoina esiintyneet miehet.²⁵

Kirjailijaksi!

1890-luvun vaihteessa Matilda Roslin-Kalliola teki ratkaisevan siirron ja ryhtyi päätoimiseksi, ammattimaiseksi kirjailijaksi. Kirje Werner Söderströmille vuodelta 1889 on tiettävästi ensimmäinen yhteydenotto kustantajaan:

Herra Werner Söderström, Porvoossa. Tässä saan kunnian tarjota pienen satukokoelman, nimeltään Satukuhilas, myytäväksi. [...] Niinikään tarjoisin Teille nykyään ”Satakunnassa” ulostulevan pienen kertoelma-jakson, ”Muistelmia nälkä-vuodelta”. [...] Sen ajan lapsia ollen, kun ei vielä ollut kansa kouluja maassamme, en ole saanut mitään koulusivistystä, sillä neljä viikkoa pikkulastenkoulussa kirjaimia oppimassa, ei voi kouluksi kutsua, enkä siis ole ennen rohennut astua yleisön eteen. Mutta nyt kun ”syvistä riveistä” on noussut muitakin kirjailioita, niin koetan minäkin onneani.²⁶

Päätös ryhtyä kirjailijaksi merkitsi aktiivista julkaisukanavien etsimistä. Tässä tarkoituksessa Roslin-Kalliola hankkiutui Porissa ilmestyneen *Satakunta*-lehden avustajaksi ja alkoi vähän myöhemmin kirjoittaa myös muihin paikallislehtiin. Monen aikalaiskollegan tavoin hänen kohdallaan näkyy lehdistön merkitys väylänä kohti kirjailijuutta. 1870-luvulta lähtien ripeästi kasvanut suomenkielinen sanomalehdistö oli merkittävä kaunokirjallisuuden julkaisija: suuri osa suomalaisesta 1800-luvun kaunokirjallisuudesta ilmestyi ensin lehdissä jatkokertomuksina, niin sanottuina alakertoina ja följetongeina.²⁷ Pääosa Roslin-Kalliolankin tuotannosta muodostui alun perin lehdissä julkaistuista kertomuksista, joita myöhemmin koottiin yhteen ja julkaistiin kirjamuodossa. Sivistyneistön ulkopuolelta tulleille kirjoittajille erityisen tärkeä foorumi olivat avustajia kipeästi tarvinneet matalan julkaisukynnyksen maakunta- ja paikallislehdet. Niiden sivuilla kansanhimiset esiintyivät ns. maaseutukirjeenvaihtajina eli paikallisista tapahtumista raportoineiden lukijakirjeiden kirjoittajina 1850-luvulta alkaen.²⁸ Myöhemmin 1900-luvun vaihteessa työväen sanomalehdistöllä oli samankaltainen rooli kirjoittamista kokeilevien työläiskirjailijoiden julkaisuforumina.²⁹ Lajina

pienimuotoinen lehtioproosa oli ehkä myös helppo ja houkutteleva aloitteleville kirjailijoille.

Roslin-Kalliolan kirje Werner Söderströmille kertoo siitä, että kirjailijaksi tulemisessa oli kyse myös tilaisuuden tunnistamisesta. Viittaus ”syviin riveihin” tarkoittaa todennäköisesti itseoppineiden kirjailijoiden teksteistä koottua novellisarjaa, jota Söderström oli ryhtynyt julkaisemaan 1880-luvun lopulla ja joka ilmestyi yhtenä niteenä nimellä *Syvästä riveistä. Kansankirjailijaimme novellikokoelma heidän muotokuvineen* (1890). Merkillepantavaa on, miten Roslin-Kalliola identifioitui kirjailijana nimenomaan itseoppineisiin kansankirjailijoihin. Varhaisia suomalaisia naiskirjailijoita tutkinut Heidi Grönstrand kirjoittaa ranskalaisen kulttuurisosiologin Pierre Bourdieun ajatuksiin viitaten, että kirjallisuuden kentältä paikkaa tavoitteleva kirjailija määrittelee itsensä ja teoksensa aina suhteessa kentällä jo oleviin tyyliin, lajeihin ja kirjailijoihin. 1800-luvun puolenvälin naiskirjailijat suhteuttivat itsensä ja teoksensa useimmiten nimenomaan naispuolisiin kollegoihinsa, mikä vahvisti ajatusta erityisestä naiskirjailijoiden joukosta.³⁰ Roslin-Kalliolan tapa asettaa itsensä rahvaankirjailijoiden joukkoon on mahdollista tulkita kirjailijan tietoisena tai tiedostamattomana strategiana astua kirjalliselle kentälle. Sivistymispyrkimyksistään ja oppineista harrastuksistaan huolimatta hän ei pyrkinyt irti syntyperästään, vaan päinvastoin jatkossakin tuotti kansankirjailijuttaan korostamalla toistuvasti sosiaalista taustaansa ja koulujakäymättömyyttään:

Ehkä vallasperheessä ylöskasvanut, olen kuitenkin aina, kasvatuksen ja elinolojen (lefnadsförhållanden) suhteen kuulunut rahvaaseen, ja siis itseoppilas kaikissa ollen, olen oikokirjoitustakin vasta vanhana, tietysti ainoastaan käytännöllisesti opetellut, s.o. lukemisella kirjoja, sanomia y.m.m.³¹

Näkyvillä oli muitakin merkkejä siitä, että kirjailijaksi ryhtyminen oli myös Roslin-Kalliolalle saavutettavissa oleva asia. Päätös lähestyä kirjeitse juuri Werner Söderströmiä oli tuskin sattumaa, tunnettiinhan Söderström roolistaan kansankirjailijoiden kustantajana.³² Söderström oli samalla osa laajempaa suomalaisen kirjallisuusinsti-

tuution kehitystä. Aktiivinen toiminta suomenkielisen kirjallisuuden kehittämiseksi suomalaisuusliikkeen hengessä oli tullut mahdolliseksi suomenkielisiä painotuotteita rajoittaneen sensuuriasetuksen kumoamisen myötä vuonna 1860 ja näkyi ammattimaisen kustannustoiminnan käynnistymisenä 1870-luvulla. Suomenkielinen kirjallisuus lisääntyikin hurjaa vauhtia: 1870-luvulta 1880-luvulle tultaessa julkaisujen määrä kaksinkertaistui ja 1880-luvulta 1910-luvulle peräti kahdeksankertaistui. 1900-luvun vaihteessa suomenkielisen kaunokirjallisuudenkin määrä oli kuusinkertaistunut. Kasvun mahdollistivat osaltaan suomenkielisen sivistyneistön muodostuminen sekä luku- ja kirjoitustaidon leviäminen yhä laajempiin kansankerroksiin, mikä synnytti kirjamarkkinoiden tarvitsemaa lukijakuntaa samalla kun kirjojen jakelujärjestelmät kehittyivät. Kirjailijan työ ammattimaistui, mikä näkyi esimerkiksi kirjailijoiden järjestäytymisenä Suomen Kaunokirjailijaliitoksi vuonna 1897.³³ Suomalaisuusliikkeen ohella muutkin vuosisadan lopun yhteiskunnalliset liikkeet kuten nais-, raittius-, kotiseutu- ja nuorisoseuraliike sekä työväenliike tarjosivat omine julkaisukanavineen yhä laajemmalle osalle kansaa avoinna olleita julkaisuksia ja siten mahdollisuuksia ammattimaiseen kirjoittamiseen.

Vuonna 1874 perustetusta Kansanvalistusseurasta tuli Roslin-Kalliolan ensimmäinen kustantaja, kun kaksi hänen kertomustaan ilmestyi vuonna 1897 *Kansanvalistusseuran lehtisiä* -sarjassa, jota seura oli alkanut julkaista 1890-luvun alussa vastaiskuna paheksutulle arkkikirjallisuudelle.³⁴ Roslin-Kalliolan kirjailijanuralla 15- ja 8-sivuiset pienpainatteet olivat virstanpylväs, olivathan ne hänen ensimmäiset muualla kuin sanomalehtien sivuilla julkaistut tekstinsä. Kansanvalistusseura kustansi myös hänen ensimmäisen kirjan mitat täyttäneen teoksensa *Päättäneen vuosisadan kynnyksellä* (1902). Kun kertomus *Punainen lintu* ilmestyi samana vuonna *Suomen kaunokirjailijaliiton albumissa* ajan johtavien kirjailijoiden tekstien rinnalla, merkitsi vuosi 1902 kirjailijalle todellista amatillista päänavausta ja astumista kirjallisuuden kentälle. Tunnettuutta lisäsi historiallinen romaani *Inkeri*, jota mainostettiin näkyvästi niin porvarillisissa kuin

työväenlehdissäkin yhdessä muiden WSOY:n vuoden 1907 joulukirjojen kanssa.

Suhde sivistyneistöön eli julkisuuden ehdoista

Ammattimaiseen kirjoittamiseen kuuluu lähtökohtaisesti tekstien julkaiseminen ja sitä kautta asettuminen julkisen arvioinnin kohteeksi. Kirjailijuus syntyy suhteessa julkisuuteen ja julkiseen kirjailijaksi tunnustamiseen. 1800-luvun lopun kansankirjailijoiden väylänä valtajulkisuuteen toimi sivistyneistö, jonka hallussa julkaisukanavat ja kirjallinen julkisuus olivat.³⁵ Myös Matilda Roslin-Kalliola sai toimintaedellytyksiä sivistyneistön taholta samalla kun hänen kirjoittamiseensa liittyneet sosiaaliset verkostot ja kytkökset olivat sivistyneistön piirissä.

Maalaisyhteisössä elänyt kirjailija löysi kirjoittamiselleen hyödyllisiä kontakteja sieltä minne maaseudun kulttuurielämä 1800-luvulla yleensä keskittyi eli pappilasta. Uran alkuvaiheen tärkeä henkilö oli 1900-luvun vaihteessa Merikarvian kirkkoherran virkaa hoitanut ja valtiopäivämiehenä toiminut G. A. Heman. Torpparinpoika, kirjailijanakin tunnettu Heman oli mitä sopivin mentori, joka myös toimitti Roslin-Kalliolan ensimmäisen julkaistun kertomuksen käsikirjoituksen Kansanvalistusseuraan. Hemanin kirje Kansanvalistusseuralle vuodelta 1895 kertoo tekstien matkasta erilaisten sosiaalisten verkostojen kautta julkisuuteen ja antaa myös viitteitä Roslin-Kalliolan aloitteellisuudesta kirjoitustensa suhteen:

Jo aikoja sitten jätti minulle täällä eräs kansannainen, itsellisenvaimo Matilda Roslin kirjotuksen: ”Milloin ja missä kuolema tapahtui?” ja pyysi minun sitä lukemaan ja sanomaan siitä ajatukseni. Luettuani kirjotuksen, ehdotin että eiköhän kysyttäisi Teiltä, Herra Tohtori [A. A. Granfelt] teidän ajatustanne siitä, sopisiko sitä julkaista painosta. Hän sanoi itse ajatelleensa aivan samaa ja pyysi minun Teille kirjoittamaan jonkun rivin samassa kuin lähetän kirjotuksen sinne. Sama henkilö on jo ennen kirjoittanut ”Kirkkoherra Bergelin’in elämäkerran”, ja siitä antoi Prof. Danielson kiittävän lausunnon ja lupasi sitä

hänen puolestaan tarjota Kansanvalistusseuran kustannettavaksi. Kuinka pitkälle se homma nykyään on ehtinyt, ei Tilda Roslin tiedä, vaikka kyllä soisi jotakin tietoa saavansa.³⁶

Myöhemmin Roslin-Kalliola sai naispuolisia tukijoita ja hänen verkostonsa laajeni kirjeenvaihdon kautta Helsinkiin. Tärkeää oli Maila Talvion tapaaminen kesällä 1912. Kirjallisissa ja kulttuuri-
piireissä näkyvä, vaikutusvaltainen ja erilaisista avustusprojekteista tunnettu Talvio toimitti Matildan käsikirjoituksia joko suoraan eteenpäin tai tasoitti suhteidensa avulla niiden tietä muulla tavoin. Itselleenkin pätevän kustannussopimuksen neuvotellut Talvio huolehti myös Roslin-Kalliolan eduista kirjailijana antaen neuvoja eri kustantamojen suhteen ja varmistaen, että tämä sai töistään tekijänoikeuden mukaiset korvaukset.³⁷ Talvion kautta Roslin-Kalliola tapasi vuonna 1917 Aina Lähteenojan, kirjallisen sekatyöläisen, kansakoulunopettajan, historioitsijan ja *Suomen Naisen* toimittajan, josta tuli paitsi Roslin-Kalliolan elämäkerturi myös hänen epävirallinen kustannustoimittajansa ja asianaisensa Helsingissä. Lähteenoja säilytti Roslin-Kalliolan käsikirjoituksia, oikoluki niitä ja tarjosi niitä lehtiin ja kustantajille sekä huolehti kirjailijan palkkioasioista. Lähteenoja oli korvaamaton apu jo 80-vuotiaalle ja käytännössä sokealle kirjailijalle. Elämäkerran ja lukuisten kirjailijaa käsitelleiden lehtikirjoitusten laatijana Lähteenoja on myös pitkälti vastuussa Roslin-Kalliolan julkisuuskuvausta vielä tänäkin päivänä.³⁸

Maila Talvion suhtautumisessa Matilda Roslin-Kalliolaan oli kai-
kuja siitä fennomaanisivistyneistön kiinnostuksesta kansaa kohtaan, joka oli ollut tärkeä syy kansankirjailijoiden suosioon 1800-luvulla. Kansankirjailijoiden teosten kautta sivistyneistö oppi tuntemaan sekä kansalliselle projektilleen että omalle identiteetilleen tärkeää suomenkielistä kansaa ja sen kieltä, ajatusmaailmaa ja elämänpiiriä. Lisäksi Päivärinta ja kumppanit lisäsivät suomeksi kirjoittaneiden määrää ja osallistuivat sitä kautta suomenkielisen kirjallisuuden luomiseen. Kansankirjailijoilla oli sivistyneistön ajattelussa myös kansanvalistuksellinen tehtävä: heidän teoksensa tarjosivat arkkikirjallisuutta kehittävämpää lukemista rahvaalle. Suomeksi kirjoittamisen ja kir-

jallisuuden merkitystä korostaessaan fennomaanisivistyneistö loi ilmapiirin, joka kannusti rahvaan parista tulleita kirjoittajia kokeilemaan uraa kirjailijana. Heille luotiin toimintaedellytyksiä tarjoamalla julkaisukanavia, etsimällä kirjoittajia kirjoituskilpailuin ja lehtien avustajakunnista sekä tukemalla lupaavia kirjoittajia neuvoin ja omin käytössä olevin suhdeverkostoin sekä konkreettisesti toimittamalla ja oikolukemalla heidän tekstejään. Tuki uusille tulokkaille näkyi myös vastaanotossa hyväntahtoisena kritiikkinä ja silmien ummistamisena silloin, kun yritys ontui.³⁹

Sivistyneistön ulkopuolelta tulleita kirjailijoita on kuitenkin mahdollista tarkastella myös muutoin kuin vain osana suomalaisuusliikkeen suurta kertomusta. Sivistyneistöllä oli omat syynsä tukea kansankirjoittajia, mutta alemmista sosiaaliryhmistä tulleet kirjoittajat olivat myös itse aktiivisia toimijoita oman kirjoittamisensa suhteen kuten Roslin-Kalliolan tapaus osoittaa. Samoin Heikki Meriläistä kansanperinteen kerääjänä ja välittäjänä tutkinut Tuulikki Kurki on nostanut Meriläisen esiin omasta toiminnastaan ja tavoitteistaan tietoisena kirjoittajana.⁴⁰ Kirjailijuuden houkutuksesta kertoo osaltaan myös kansankirjoittajien Söderströmille tarjoamien käsikirjoitusten suuri määrä – ilmiö, joka myöhemmin näkyi myös työläiskirjailijoiden keskeisen julkaisijan Työväen sanomalehti-osakeyhtiön toiminnassa.⁴¹

Molemmipuolisesta hyötysuhteesta huolimatta kansankirjoittajien ja sivistyneistön suhteissa oli havaittavissa myös konfliktin aineksia. Joidenkin sivistyneistön jäsenten mielestä kirjailijuus oli varattu ylemmille sosiaaliryhmille, tai ainakaan rahvaan ei pitänyt ryhtyä teksteissään rakentelemaan omia, sivistyneistön käsitysten vastaisia tulkintojaan asioista tai käyttää mielikuvitustaan liian vapaasti. Kaikki aihepiiritkään eivät olleet yhtä suositeltavia. Kaikkien osapuolten kannalta oli onnellisinta, jos kansankirjailijat pysyttelivät heille henkilökohtaisesti tuttujen olojen ja asioiden kuvaamisessa, eivätkä tuoneet teksteihinsä ”vieraita” aineksia kuten vaikkapa ylioppilaiden tai kaupunkielämän kuvauksia.⁴² Roslin-Kalliolan kohdalla ympäristön varauksetonta hyväksyntää eivät saaneet hänen raamatullisia ennustuksia käsitelleet uskonnolliset tekstinsä. Esimerkiksi

muutoin hänen kirjoittamistaan tukenut kirkkoherra Heman piti raamattututkimuksia kirjailijan ajan haaskauksen, eiväthän edes teologit olleet päässeet selvyteen ennustuskirjallisuudesta.⁴³

Sivistyneistön ulkopuolelta tulleilla kirjailijoilla oli siis pääsy julkisuuteen, mutta vain sivistyneistön edustajien kautta. Kustantamoissa heidän käsikirjoituksistaan tekivät julkaisupäätöksiä sivistyneistön jäsenet keskinäisen keskustelunsa perusteella. Heidän kirjojaan arvioineet kirjallisuuskriitikot tulivat sivistyneistöstä, samoin kuin lehtien toimituksissa heidän runojaan ja kertomuksiaan ruotineet toimittajat. Järjestely toimi varsin hyvin niin kauan kuin sivistyneistöllä riitti kiinnostusta ja harrastusta kansankirjoittajia kohtaan, mutta kun kiinnostus sitten hiipui ja kansankirjailijoiden suosio romahti, herätti se varsinkin johtavissa ja samalla korkeimmalta pudonneissa kirjailijoissa, kuten Päivärinnassa ja Kauppi-Heikissä, pettymystä ja jopa katkeruutta.⁴⁴ Kansankirjailijoiden julkisuus oli hyvässä ja pahassa sivistyneistövälitteistä, ja erosi sellaisena siitä julkisuudesta, jonka kautta köyhälistötaustaiset työläiskirjailijat löysivät tiensä julkisuuteen.

Työväenliikkeen kirjallista instituutiota tutkineen Aimo Roinisen mukaan oma, omista lähtökohdista toimiva julkisuus oli työväenliikkeelle välttämätön, koska työväenaatteeseen sitoutuneita puheenvuoroja ja tekstejä oli vaikea saada julki ohi valtajulkisuuden ”portinvartijoiden”. Työväenliikkeen oman kirjallisen julkisuuden syntyminen 1890–1920-lukujen kuluessa mursi sivistyneistön julkisuusmonopolin ja kirjallisen kulttuurin hallinta-aseman. Sen kautta työväestön edustajat pääsivät osallistumaan omasta näkökulmastaan käsin paitsi yleiseen julkiseen keskusteluun myös kulttuuripoliittiseen mielipiteidenvaihtoon kuten vaikkapa kommentoimaan taiteen valtionpalkintoja ja arvioimaan aiemmin sivistyneistön alueelle kuulunutta kaunokirjallisuutta. Työväenliikkeen kirjallisuusinstituutio oli tärkeä myös kirjallisuuden tuottamiseen ja kustantamiseen tarvittavan tieto-aidon levittämisessä. Työläiskirjailijat saivat kirjailijuuteen tarvittavia sosiaalisia, henkisiä ja materiaalisia resursseja työväenliikkeen kautta esimerkiksi opiskellessaan työväenopistoissa

ja iltakursseilla, osallistuessaan työväen omiin luku- ja opintopiireihin tai vaikkapa työskennellessään omien lehtien toimituksissa.⁴⁵

Kirjailijan arki

Kirjoittaminen ammattimaisena, toimeentuloon tähtäävänä toimintana on sidottu tiettyihin taloudellisiin ja materiaalsiin ehtoihin. Tästä näkökulmasta päätoiminen kirjoittaminen tuli Roslin-Kalliolalle mahdolliseksi vasta 1880-luvun lopulla. 16-vuotiaasta kahden tätinsä kanssa elänyt Matilda oli ansainnut rahaa taloudenpitoon ompelijana, kunnes perusti Ahlasiin Pohjan sahayhdyskuntaan oman kauppapuodin vuonna 1876. Aluksi verrattain hyvin menestynyt kauppaliike meni vararikkoon talvella 1886. Samalla kuusi vuotta kestänyt yhteiselämä aviomiehen, puuseppä Gustaf Roslinin, kanssa päättyi lapsettomana. Matilda menetti koko omaisuutensa, velkaantui pahoin ja joutui velkoja maksaakseen tekemään muutamana vuoden sekalaisia kauppaa-alan töitä eri puolilla pitäjää. Kun hän sitten vuonna 1889 palasi Merikarvian kirkonkylään ja asettui sinne asumaan, oli hän perheetön ja velaton, vastuussa vain omasta toimeentulostaan. Oma pikkuruinen, tuskin leikkimökkiä suurempi, mutta itse rakennutettu ja *Kalliolaksi* nimetty talo antoi kirjoitusrauhan vuodesta 1897.

Kirjailijantyöllä ei rikastunut, päinvastoin. Pahimpaan aikaan tuvan katto vuoti ja kirjoituspaperina oli käytettävä valkoista käärepaperia. Lehtipalkkiot olivat pieniä ja niitä sai usein odottaa. Aina ei ollut varmaa, oliko palkkiota ylipäätään tulossa.⁴⁶ Toimeentulohuolet olivat yhteisiä useimmille ajan kirjailijoille, joista päätoimisina kirjailijoina itseään elätti vain noin neljäsosa. Valtaosa oli kirjoittamisen sekatyöläisiä, jotka hankkivat lisätuloja esimerkiksi kääntäjinä tai toimittajina. Itseoppineet kirjailijat, joilla ei ollut kykyjä tällaisiin kirjallisiin sivutoimiin, joutuivat usein kirjoittamaan iltaisin ja öisin raskaan ruumiillisen päivätyön jälkeen.⁴⁷ Valtio ja yksityiset tahot alkoivat jakaa kirjallisuuspalkintoja, apurahoja ja tunnustus-palkintoja 1890-luvun vaiheilla, mutta niistä pääsivät osallisiksi vain näkyvät,

Juhani Ahon, Arvid Järnefeltin ja Pietari Päivärinnan kaltaiset kirjailijat.⁴⁸ Roslin-Kalliola sai kuitenkin satunnaisia avustussummia muun muassa WSOY:ltä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta, Kirjailijaliitolta ja Helsingin yliopiston Satakuntalaiselta osakunnalta. Tällaisten varjoapurahojen takana oli usein kirjailijatuttava Maila Talvio ja ne olivat tärkeitä varsinkin viimeisinä vuosina, jolloin Roslin-Kalliola ei enää kirjoittanut juuri uutta vaan keskittyi raamattutkimuksensa hiomiseen ja elämäkertamuistiinpanojensa kirjoittamiseen.⁴⁹

Niin tottunut kirjoittaja kuin Roslin-Kalliola olikin, aiheutti kirjoitettu suomen kieli etenkin kirjailijanuran alkuvaiheessa ongelmia ruotsiksi kirjoittamaan oppineelle. Kieliopillisesti tyydyttävän tekstin laatiminen oli haaste, johon kirjailijaa haki tukea kielioppaista kuten August Ahlqvistin *Suomen kielen rakennuksesta* (1877). Lehtikirjoittajaa näissä kielellisissä ongelmissa kismitti eniten se, että mitä enemmän toimituksissa jouduttiin korjaamaan tekstejä, sitä vähemmän tekijä sai palkkiota.⁵⁰ Kirjojen kohdalla tekstin saattaminen julkaisukelpoiseksi hoitui kustantamossa, joten esimerkiksi Kansanvalistusseura uskoi Roslin-Kalliolan *Päättyneen vuosisadan kynnyksellä* -teoksen käsikirjoituksen ”taitavaksi ja tarmokkaaksi tunnetun opettajan neiti Hilda Käkikosken haltuun” tarvittavien kielellisten korjausten tekemistä varten.⁵¹ Kaiken kaikkiaan Matildan tilanne oli kuitenkin hyvä verrattuna esimerkiksi Heikki Meriläiseen, joka kirjoitti käsikirjoituksensa aina välimerkittä yhdeksi pitkäksi tekstimassaksi.⁵²

Roslin-Kalliola oli tietoinen heikkouksistaan ja otti tekstiensä joskus kovakouraisenkin muokkauksen kiivasluontoista Meriläistä huomattavasti hyväntuulisemmin kuten tässä Käkikosken työtä kommentoidessaan:

Mitä kirjan ”toimitusta” koskee, olen huvikseni huomannut että se tosiaan onkin ”tarkkatuntoisesti” tehty, sillä siinä näen kaikki omituiset kielivirheeni, tarkoitan noita ”siis”, ”näet” ja ”etenkin” sanoja y.m.m. joita alkuperäisissä kirjoituksissani vilisee, syystä että ei minun oiko- ja ainekirjoitusvihkoani koskaan ole tarkastettu koska semmoista ei ole koskaan ollut olemassakaan. Myöhään kyllä, olen tietoon näistä itse herännyt. Mutta se ei sentään tässä haittaa, sehän

juuri todistaakin että se pulppuaa luontolähteestä, jonka pohjaa ei kukaan ole perannut tai, mitannut.⁵³

Toteamuksessaan Matilda tulee mukailleeksi sitä sivistyneistön vaalimaa ajatusta aidosta kansanhmisestä ja tämän piilevistä kyvyistä, joka oli ollut osa kansankirjailijoiden viehätysvoimaa 1800-luvulla ja joka selitti heidän itseoppineisuutensa korostamisen vastaanotossa. Kouluakäymättömyys oli takuu siitä, etteivät koulutus ja muut ”vieraat” vaikutteet olleet päässeet pilaamaan kansanhmisen aitoutta ja alkuperäisyyttä.⁵⁴ Kielelliset ongelmat sinänsä eivät kuitenkaan olleet vain itseoppineiden kirjoittajien ongelma, vaan johtuivat suomen kielen kirjallisen käytön horjunnasta vielä 1900-luvun alussakin. Kirjallisuuskritiikki kiinnitti pitkään Ahlqvistin hengessä huomiota kielioppiin ja oikeinkirjoitukseen, ja arvostelujen loppuun saatettiin poimia kielivirheitä myös johtavien kirjailijoiden kohdalla. Moinen ”kielisaivartelu” sai muun muassa Kyösti Wilkunan raivostumaan, kun se vuorollaan osui häneen.⁵⁵

Vaikka toimeentulo- ja terveyshuolet askarruttivat kirjailijan mieltä iän karttuessa, ne eivät hillinneet kirjoittamisen halua. ”Om inte synen skulle försvinna så vore lifvet icke tungt. Jag tycker att jag ännu skulle hafva så mycket att säga, som måste blifva osagt”⁵⁶, kirjoitti 74-vuotias kirjailija vuonna 1911. Roslin-Kalliola näyttää saaneen yllättävänkin hyvin tekstejään *Satakuntaan* ja muihin paikallislehtiin, eikä kaunokirjallisten teostenkaan julkaisussa tuntunut olleen suuria vaikeuksia. Julkaisuvaikeudet koskivat ennen kaikkea tyypillisestä kansankirjailijatuotannosta poikkeavia raamatullisia ennustustekstejä, jotka aiheuttivat kitkaa myös kirjailijan ja hänen lähiympäristön välillä.⁵⁷ Epäonnistuneisiin yrityksiin saada tekstejä julki kuuluivat myös Kalevalaa kommentoinut tutkielma *Sampo, onnenrasia, eli yleinen myötöpäiväisyys*, jota Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ei suostunut julkaisemaan, sekä lähinnä Kalevalasta ja kansanlauluista esikuviaan hakeneet runot. Kaksi julkaisemattomiksi jäänyttä näytelmää kertovat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun seuranäytelmäinnostuksen koskeneen myös Roslin-Kalliola.⁵⁸

Kirjailijan ammatti ei tuonut Roslin-Kalliolalle taloudellista tai materiaalista hyvinvointia, mutta kylläkin arvostusta etenkin Satakunnassa ja paikallisyhteisössään Merikarviolla, jossa hän oli ollut jonkinlainen luottohenkilö jo ennen kirjailijanuraansa. Merkittävä tunnustus laajemmalta kirjalliselta yleisöltä oli kutsu Kirjailijaliiton jäseneksi vuonna 1922. Roslin-Kalliola oli tosin saanut huomiota jo 1910-luvun vaihteessa, jolloin hänen kirjojaan arvioitiin muun muassa *Ajassa* ja *Valvojassa*. Aikalaisarvioiden mukaan kirjailija erottui edukseen sillä koruttomalla, mutta eloisalla kerronnallaan, jolla välitti viehättävää kuvaa menneestä maailmasta. Usein Roslin-Kalliolan kirjoittaminen nähtiin juuri vanhan siirtämisenä eteenpäin, ei niinkään jonkin uuden luomisena; toisinaan hänelle taas annettiin tunnustusta myös luovana kirjailijana ja taiteellisista ansioistaan.⁵⁹ Roslin-Kalliolan teoksille saatettiin määritellä paikka ”nykyajan taiteellisen tuotannon” lomassa, mikä kertoi kansankirjailijoiden luisuneen kirjallisuuden laita-alueille niin valtajulkisuudessa kuin työväenliikkeen kirjallisuuskeskustelussa.⁶⁰

Roslin-Kalliolaa koskeneessa aikalaiskirjoittelussa huomiota kiinnittää se, miten usein keskiöön nousi hänen persoonansa ja elämäntarinansa hänen teostensa ja kirjailijuutensa kustannuksella. Julkisuudessa hänestä ei puhuttu niinkään kirjailijana kuin ihmisenä, joka kovasta elämänkohtalosta huolimatta oli säilyttänyt ihanteelliset ominaisuutensa ja yltänyt johonkin ihailtavaan. Tästä näkökulmasta Roslin-Kalliolaa tarkastelivat erityisesti Maila Talvio ja Aina Lähteenoja. Talvio näki Roslin-Kalliolan ja hänen elämänsä esimerkkinä helppoon elämään tottuneille ja uskonnosta vieraantuneille 1910-luvun ihmisille.⁶¹ Tällainen painotus oli osa kansankirjailijapuhetta, ja sellaisena tuttu 1800-luvun kansankirjailijoista käydyistä keskusteluista, joissa – kuten kansankirjailijoihin perehtynyt kirjallisuudentutkija Pertti Lassila on huomauttanut – vähintäänkin yhtä kiinteän huomion kohteena oli kirjailija itse ihmisenä kuin hänen teoksensa.⁶²

Perhemuistoja, kansankuvausta, elämäkertaa ja apokalyptiaa

Matilda Roslin-Kalliolan tuotanto heijastelee hänen kirjoitusmotiivejaan: halua osallistua isänmaalliseen työhön ja säilyttää kirjoittamalla perimätietoa, mutta myös viehtymystä älylliseen pohdintaan ja tutkivaan kirjoittamista sekä vetoa luovaan itseilmaisuun.⁶³ Lisäksi Roslin-Kalliolan kirjoittamisessa on yhtäältä piirteitä, jotka yhdistävät hänet erilaisiin naisten kirjoittamisen traditioihin sekä toisaalta puolia, jotka liittävät hänet kansan- ja työläiskirjailijoiden kirjoittamiseen.

Ensin mainittua edustavat kasvattikodissa kuultuihin perheterinoiniin perustuvat teokset *Päättynneen vuosisadan kynnyksellä. Perhemuistoja* (1902) ja *Inkeri. Perhemuistoja ison-vihan ajalta* (1907), jotka kertovat kirjailijan isoisoisan, Merikarvian kirkkoherraksi päättynneen lukkarin pojan Gabriel Bergelinin ja tämän äidin, kappalaisen tyttären Ingrid Oreliuksen elämänvaiheista 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Suomessa. Perhemuistelmien kirjoittamisen ja siihen läheisesti liittyneen sukututkimusharrastuksensa kautta Roslin-Kalliola osallistui perinteisesti naisten vastuulla olleeseen perhehistorian ja sukutiedon säilyttämistehtävään.⁶⁴ Huomionarvoista on, miten ylipäättään Roslin-Kalliolalle läheiset kirjoittamisen muodot – paikallishistoria, henkilöhistoria ja muistelmat – ovat juuri niitä historiallisen esittämisen tapoja, jotka ovat viehättäneet naiskirjoittajia ja jotka ovat olleet heille kansallisen, akateemisen historiankirjoituksen katveessa kirjoittaneina mahdollisia.⁶⁵ Jo elämäkerturi Aina Lähteenoja kytki Roslin-Kalliolan sukumuistelmat saamaan perinteeseen Sara Wacklinin ja tämän teoksen *Satanen muistelmia Pohjanmaalta (Hundraide minnen från Österbotten, 1844–1845)* kanssa.⁶⁶

Sukumuistelmissaan Roslin-Kalliola kuvaa maalaisäätyläistöä, mutta hänen paikallishistoriaan ja kansanuskomuksiin pohjaavissa kertomuksissaan kohteena on maalaisen kansan elämänmeno ja todelliset ihmiskohtalot. Perspektiivi pysyy kuitenkin historiallisena, sillä tarinat sijoittuvat 1800-luvun alkupuolen Merikarvialle. ”Todellisten” kansanhmisten ja maalaisköyhälistön kuvaus oli kansankirjailijoiden ja työläiskirjailijoiden yhteinen suuri aihe, ja Pietari

Päivärinta sen uranuurtajana kirjallinen esikuva niin paljasjalkaisille työläiskirjailijoille kuin monelle kansankirjailijallekin. Itse koettuna tai läheltä nähtynä se oli aihe, jota heiltä myös odotettiin ja jossa heidän vahvuutensa käsitettiin piilevän. Sivistyneistön ulkopuolelta tulleiden kirjoittajien vastaanotossa merkille pantavaa onkin, miten kirjailijan sosiaalisen taustan nähtiin päteväyttävän hänet tietyn aihepiiriin käsittelijäksi. Kansankirjailijan tai työläiskirjailijan tekstin arvo ei kirjallisuuden arvioijien silmissä ollut muotokielen uudistamisessa, tyylikeinoissa tai uusimpien kirjallisten virtausten soveltamisessa vaan omakohtaisuuden mukanaan tuomassa kuvauksen aitoudessa, totuudenmukaisuudessa ja miltei dokumentaarisessa pätevyyydessä. Myöhemmin liiallisesta tarkkuudesta tuli kirjailijoille rasite, jonka nähtiin estävän esimerkiksi Päivärintaa kehittymästä ”todelliseksi” kirjailijaksi.⁶⁷ Täältä pohjalta arvioitiin myös Roslin-Kalliolan tekstejä:

Ollen vailla tietopuolista kirjallista koulutusta ei Matilda Roslin-Kalliola ollut täysin selvillä romaanin ja novellin erikoisesta tekotavasta muistelmakirjallisuuden verraten, vaan hänelle oli kertomuksien ja novellien asiallinen todenperäisyys tärkeämpi kuin esityksen taiteelliset näkökohdat.⁶⁸

Omakohtaisuutta ja läheltä haettuja aiheita edustaa myös kansankirjailijoiden ja työläiskirjailijoiden tuotannossa näkyvä omaelämäkerrallisuus. Niin omista kokemuksista haettuja aiheita, omaan elämään pohjaavia teoksia ja kertomuksia kuin suoranaisia omaelämäkertoja on huomattavan paljon.⁶⁹ Roslin-Kalliolan omaelämäkerta sisältyy hänen keskeisen tuotantonsa sisältävään kokoomateokseen *Viestini menneiltä sukupolvilta* (1921). Samassa teoksessa oleva *Muistelmia nälkävuosilta* on niin ikään omaelämäkerrallista kerrontaa. Pertti Lassila on nähnyt kansankirjailijoiden taipumuksen kirjoittaa omasta elämästään vasta-alkajalle helppona aloittamisen tapana. Se oli keino vapautua kirjoittamaan siitä, mikä itselle oli tutuinta ja mikä ei välttämättä vaatinut kirjallisuuden perinteen tuntemusta.⁷⁰ Omasta elämästä kirjoittamiseen saattoi vaikuttaa myös esimerkiksi Suomessakin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa virinnyt yleinen kiinnostus elämäkertakirjallisuutta kohtaan.⁷¹

Roslin-Kalliolan tavassa perustella oman elämäkertansa kirjoittamista näkyvät hänen kirjoittamisensa kansallisuusiideologiset lähtökohdat sekä käsitys yksilön velvollisuudesta maataan ja kansaansa kohtaan:

Työtä jota nyt aloitan en suinkaan tee huvikseni enkä usko että se saa lukijankaan huvittumaan, sillä sen sisältö tulee luultavasti olemaan kuin ohdakkeiseen kivimäkeen kaivettu peltotilkku ilman oja ja aitauksia. Minkä tähden sitä sitte teenkään. Minulle on sanottu: teidän velvollisuutenne [--] isänmaata kohtaan on antaa sille tiedot itsestänne.⁷²

Kirjoittaja tekee lukijalle selväksi, ettei kirjoita elämäntarinaansa omaksi huvikseen ja itsensä esiintuomiseksi, vaan kyse on asettumisesta isänmaan palvelukseen. Siten hän legitimoii omasta elämästä kirjoittamisen. Roslin-Kalliolan julkisin ja suorimmin ilmaisema syy kaikkeen kirjoittamiseensa olikin osallistuminen ”kansalliseen työhön”. Siten häneen sopii mainiosti Lassilan huomio siitä, miten 1800-luvun kansallisuusaatteen ilmapiirissä ”suomeksi kirjoittaminen ja suomen lukeminen olivat tärkeitä kulttuuritekoja”.⁷³ Roslin-Kalliolalle, joka puhui suomesta kirjailijakielenään, suomeksi kirjoittaminen oli tietoinen päätös:

Olen nyt jo 65 vuoden vanha ja olin jo pari vuotta ylitse 50 kun aloitin Suomen kielellä *ajattelemaan*. Tietysti minulta siihen aikaan olisi kirjoitus paremmin ruotsiksi sujunut, mutta sitä en halunnut, sillä minä käsitin että suomalainen asia oli oikeutetumpi ja että jokainen ken vähänkin tuntee kykyä tykönsään on velvollinen jotakin yleiseksi hyödyksi yrittämään. Ja kun sallimus heitti minut yksinäni elämään, niin olen korkealle kaitselmukselle kiitollinen siitä, sillä siten on minulla ollut tilaisuutta seurata omaa sisällistä taipumustani.⁷⁴

Juhlallisen isänmaallisuusretoriikan lomassa on kuitenkin myös vihjeitä kirjailijuuden henkilökohtaisemmista merkityksistä: kirjoittaminen oli luovaa työtä, joka tuotti tekijälleen suurta iloa ja johon hän tunsi ”sisällistä taipumusta”. Roslin-Kalliolan kirjoittamisen

motiivit olivatkin moninaisia, yhteen kietoutuneita ja usein samanaikaisesti läsnä yhdessä ja samassa tekstissä.

Siinä missä työläiskirjailijat olivat pääasiassa kaupunkiin siirtyneitä, nähtiin kansankirjailijat ennen kaikkea maakuntakirjailijoina. Esimerkiksi aikalainen, kirjallisuudentutkija Viljo Tarkiainen näki kansankirjailijuuden nimenomaan maakuntakirjailijuu-tena: kukin kirjailija ”elää omalla kulmallansa ja edustaa tavallaan oman maakuntansa tahi kotiseutunsa ’paikallisväriä’ ja luonteensävyyä”.⁷⁵ Niinpä Heikki Kauppinen kuului Savon sydämeen ja Heikki Meriläinen Kainuun korpiin. Pohjoisen Satakunnan rannikkopitäjässä Merikarvialla syntynyt ja käytännössä koko ikänsä elänyt Roslin-Kalliola taas miellettiin julkisuudessa satakuntalaiseksi kirjailijaksi. Alueellinen kytkös saattoi – ja saattaa edelleen – olla kirjailijalle sekä etu että rasite. Tiiviisti omaan alueeseen kiinnittyvä tuotanto ei välttämättä kiinnosta laajempaa lukevaa yleisöä ja se saatetaan mieltää alempiarvoiseksi kirjallisuudeksi, jolloin siitä tulee kirjailijaa marginalisoiva tekijä. Kirjallisuudentutkija Liisa Saariluoman tapaan marginaalisuuden voi kuitenkin ymmärtää liittyvän regionaaliseen kirjallisuuteen myös myönteisessä mielessä: maakuntakirjallisuuden kautta tietty yhteiskunnalliseen marginaaliin jäänyt ryhmä murtautuu kirjallisuuden tuomaan siihen omaa perspektiiviään.⁷⁶

Maakuntakirjailijuus on siten mahdollista nähdä voimauttavana tekijänä ja 1800-luvun kansankirjailijat jopa eräänlaisena kirjallisuuden kentälle murtautuneiden itseoppineiden kirjoittajien ”liikkeenä”. Lisäksi, kuten Matilda Roslin-Kalliolan kohdalla on nähtävissä, paikallisuus loi kirjailijalle myös konkreettisia toimintamahdollisuuksia. Paikallisilla tahoilla oli kiinnostusta julkaista oman alueensa kirjailijoidensa teoksia samoin kuin paikallislehdistö käytti mielellään oman alueensa kirjoittajia. Lukijatkin saattoivat löytyä nimenomaisesti omalta seudulta. Myös 1900-luvun alun aktiivinen satakuntalainen maakunta- ja kotiseututyö loi selkeästi nostetta Roslin-Kalliolan esiintulolle, vaikkei kirjailija itse erityisesti korostanutkaan satakuntalaisuuttaan.⁷⁷

Roslin-Kalliolan muistelmallinen ja muu kaunokirjallinen tuotanto ei ollut radikaalia tai kriittistä, kuten ei useimpien kansankir-

jailijoiden yleensäkin. Hän saattoi korkeintaan ”pistaa [...] helvävaroen neulalla tämän maailman fariseuksia”, kuten *Työmiehen* kriitikko kirjoitti *Inkeriä* arvioidessaan.⁷⁸ Vaikka Raoul Palmgren löytää Heikki Kauppiselta alhaalta ylöspäin -näkökulmaa ja Juhana Kokolta hyökkäävää realismia ja vaikka kansankirjailijat kiinnittyivät realistiseen kuvaukseen, ei heidän kohdallaan ollut varsinaisesti kyse modernista realismista. Heidän teoksissaan ihmiselämän epäkohdat ja koettelemukset eivät näyttäyty yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden seurauksina vaan yksilöä kasvattavina kokemuksina, joilla on tarkoituksensa. Heillä paha saa usein enemmän tai myöhemmin palkkansa. Tässä suhteessa vanhempaan kirjalliseen perinteeseen kuuluneet kansankirjailijat erosivat myöhemmistä työläiskirjailijoista, jotka näkivät vinoutuneen yhteiskunta- ja valtajärjestelmän syyksi kurjuuteen ja joiden teksteissä kuului luokkatietoisuus, taistelevuus ja radikaalit vaatimukset aivan eri tavalla kuin kansankirjailijoilla.⁷⁹ Ehkäpä monelle kansankirjoittajalle mahdollisuus kirjoittaa omalla äidinkielellään ja saada kirjojaan julkaistuiksi oli riittävän radikaalia. Samalla sopeutuminen perinteiseen arvomaailmaan takasi heille pääsyn julkisuuteen sivistyneistön kirjallisuusjärjestelmän puitteissa.

Vastapainona menneeseen katsoneille kaunokirjallisille kertomuksille Roslin-Kalliolan uskonnolliset tekstit olivat kiinni kirjailijan nykyyhetessä ja jopa kurkottivat tulevaisuuteen. Ne on mahdollista nähdä kanta-aottavina ja vaikuttamaan pyrkivinä, jopa poliittisina. Uskonnollisen kirjoittamisen taustalla oli kirjailijan herätysliikepohjainen, evankeliseen liikkeeseen kytkeytynyt maailmankatsomus, jossa uskonto yhdistyi suomalaiskansalliseen ajatteluun. Roslin-Kalliola uskoi, että niin yksilön elämässä kuin isänmaankin kohtalossa toteutui jumalallinen kaitselmus, ja että esimerkiksi Suomen itsenäisyys oli Jumalan tahto.⁸⁰ Ehkä yllättäenkin kirjailijan 1900-luvun vaihteen ns. sortokausiin kiinnittyneet ja niitä omalla tavallaan kommentoineet ja tulkinneet tekstit löytävät raamatullisuudessaan, apokalyptisuudessaan ja uutta parempaa maailmaa odottavassa optimistisuudessaan vastakaikua pikemminkin työläiskirjailijoiden tuotannosta ja työväenliikkeen retoriikasta kuin kansankirjailijoiden teoksista.⁸¹

Nuorsuomalaiseksi tunnustautunut ja vanhasuomalaisen myöntyväisyyspolitiikan pelkuruudeksi tuominut kirjailija seurasi tarkasti Venäjän edesottamuksia ja Suomen poliittisen tilanteen kehitystä 1900-luvun vaihteessa eläen Merikarvialta käsin kiihkeästi mukana esimerkiksi suuren adressin keräämisessä.⁸² Hänen lopun aikoja luotaavissa uskonnollisissa kirjoituksissaan oli kyse raamatullisten ennustusten tulkinnasta erityisesti vasten tätä ajan poliittista tilannetta. Kuvastoon kuului Venäjä Ilmestyskirjan petona, venäläistämistoimet valtiollisen pimeyden ja mykän kärsimyksen aikana sekä ensimmäinen maailmansota maailmanpalona ja ihmiskunnan loppunäytöksenä kohti viimeistä tuomiota ja uutta parempaa maailmaa.⁸³ Roslin-Kalliola, joka itse oli luja uskossaan, koki taistelutahtoa nostattavien ja uuden ajan koittoa julistavien ennustustekstiensä toimivan rohkaisuna aikalaisilleen.

Kirjailijanuran kannalta kiinnostava on Roslin-Kalliolan toimitama, tukholmalaisessa hengellisessä *Facklan*-lehdessä ilmestynyt artikkeli, joka nostatti kohun ilmestyessään Suomessa nimellä *Mietteitä Gogin sodasta* (1912). Teksti, joka ennusti Venäjän tuhoa ja loukkasi keisaria viitaten tähän antikristuksena, johti suomenkielisen version kustantajan ja suomentajan saamaan majesteettirikossyytteesen kesällä 1914. Majesteettirikossyytteet eivät 1900-luvun alun poliittisesti latautuneissa oloissa olleet aivan niin dramaattisia kuin miltä ne nykyään ehkä kuulostavat, mutta *Gogin sota* -episodi pelästytti silti Roslin-Kalliolan pahanpäiväisesti. Samalla se kuitenkin edisti hänen uraansa tehden hänen nimeään tunnetuksi varsinkin uskonnollisen kirjallisuuden lukijoiden parissa.⁸⁴

Rikas elämä

Aikalaistulkinnoissa Matilda Roslin-Kalliola nähtiin usein ihmisenä, jolla olisi ollut potentiaalia yltää johonkin suurempaan, jos vain aika ja olosuhteet olisivat olleet toiset. Tähän kiinnitti huomiota myös kirjailija Tyyni Tuulio, joka tunsu Roslin-Kalliolan opiskeluajoiltaan Satakuntalaisen osakunnan kautta. Tuulio kirjoittaa mielestäni oi-

valtavasti Roslin-Kalliolasta: ”Aikoinaan valitettiin, ettei hän saanut oppia enemmän, hänestä olisi voinut tulla paljon huomattumpi kirjailija. Mutta ehkä jokaisella kirjailijalla on tehtävänsä juuri omalla paikallaan, omana aikanaan, oman kohtalonsa pohjalta.”⁸⁵ Tuulion havainto vie ajatukset takaisin alun pohdintoihin Roslin-Kalliolasta välitilan ihmisenä auttaen näkemään hänen tilanteensa hieman toisin. Kirjailija olikin ehkä jo lähtökohtaisesti välitilassa pikemminkin kuin epäonnisesti sinne ajautunut matkalla kohti jonkun näkökulmasta ”parempaa” elämää tai kirjailijuutta. Välitilaisuutta ei tarvitse nähdä kielteisenä asiana, vaan seikkana, joka saattoi vapauttaa tekemään asioita ja joka mahdollisti tietyllä tapaa ainutlaatuisen kirjailijuiden. Aikalaisten ajatus toteutumattomasta lupauksesta ei välttämättä myöskään vastannut Roslin-Kalliolan omaa kokemusta. Huolimatta siitä, ettei hän saanut elämältä kaikkea mitä ehkä olisi toivonut, ei ole syytä epäillä kirjailijaa, kun hän omaelämäkertansa lopussa kirjoittaa: ”Voinen kiittollisena tunnustaa eläneeni rikassisältöisen elämän.”⁸⁶

Viitteet

- 1 Leino-Kaukiainen 2007, 430, 434.
- 2 Rahvaanrunoilijoista ja kansankirjailijoista ks. Laurila 1956, kansankirjailijoista lisäksi Lassila 2008 sekä työläiskirjailijoista Palmgren 1966. Kansankirjailijoiden toimintaa ”kansalliseksi varjotraditioksi” on kutsunut Päivi Lappalainen (1999, 64).
- 3 Krogerus 1994, 133. Kansankirjailija-käsitteen ongelmista, ks. esim. Tarkiainen 1904, 76, 80–82; Laurila 1956, 17 (alaviite 1); Krogerus 1994, 133–136 ja Lappalainen 2000, 53–55.
- 4 Välitilan ihmisten problematiikkaa ovat käsitelleet artikkelikokoelmassaan myös esim. Melkas et al. 2009.
- 5 Roslin-Kalliola 1902, [3].
- 6 Lång 2006/2007, 13–20, 67–72.
- 7 Mielonen 1994, 28–30. Ensimmäisen kerran termiä käytti tietyvästi Kustavi Grotenfelt vuonna 1881 arvostellessaan *Valvojassa* Pietari Päivärinnan kertomuksen *Mökin Maiju* (Laurila 1956, 17). Kansankirjailija-käsite on siitä lähtien ollut käytössä kirjallisuushistorioissa ja -tutkimuksissa.
- 8 Kansankirjailijan käsitteen määrittelystä, ks. esim. Laurila 1956, 17–18 (alaviite); Lappalainen 2000, 50.
- 9 Tarkiainen 1904, 70–83; Lassila 2008, 80 ja passim.
- 10 Huhtala 1989, 147; Mielonen 1994, 44.
- 11 Airas 2005.

- 12 Palmgren 1966b, 353 ja passim.
- 13 Matilda Roslin-Kalliolan elämänvaiheista ks. Roslin-Kalliola 1921 ja Lähteenoja 1926.
- 14 Lähteenoja 1926, 88.
- 15 Lähteenoja 1926, 285–289.
- 16 Elämäkerta-aineistoa I/1 MRKA, SatM SA.
- 17 Kansankirjailijat kuvasivat usein teoksissaan rahvaan lukemista ja kirjoittamista sekä niitä hankauksia, joihin kansan osallistuminen kirjalliseen kulttuuriin saattoi johtaa (Lassila 2008, 85–87 ja passim.). Kirjoitus- ja lukutaitoon liittyvistä asenteista maaseudulla ks. myös Mäkinen 2007.
- 18 Wirilander 1974, 374–375, 378. Nousukkailla viitattiin ihmisiin, joiden nähtiin pyrkivän ylöspäin heille kuuluvasta asemasta – eritoten rahvaasta säätyläistön; puolihierroina puolestaan pidettiin säätyläistön liepeillä eläneitä ihmisiä, jotka muodostivat tavallaan säätyläistön alimman kerroksen. Nousukasteemasta ja -hahmoista kaunokirjallisuudessa, ks. esim. Rojola 2009.
- 19 Wilkama 1938, 2, 126.
- 20 Elämäkerta-aineistoa I/1 MRKA, SatM SA.
- 21 Wirilander 1974, 68; Rahikainen 2001, 138–139.
- 22 Anton Forssin kirje Matilda Roslin-Kalliolalle 11.5.1877 MRKA, SatM SA.
- 23 Ks. esim. Mielonen 1994, 37; Oittinen 2005, 170.
- 24 Ks. esim. Ollila 1998, 24–27, 113.
- 25 Ks. esim. Kurki 2002, 11; Lassila 2008, 238 ja passim.
- 26 *Suomen Kuvalehti* 50 (1934), 1818. Aina Lähteenoja lainaa Roslin-Kalliolaa koskevassa kirjoituksessaan tämän kirjettä Werner Söderströmille 12.2.1889.
- 27 Landgren 1988, 394–397; Häggman 2001, 7. Lehtityön merkitystä kirjailijaksi rekrytoitumisessa 1800-luvun lopulla on korostanut myös esimerkiksi Päivi Lappalainen (Lappalainen 2000, 46).
- 28 Tommila 1988, 200–204.
- 29 Palmgren 1966a, 49, 113; Roininen 1993, 81, 39. Työväenlehdistön roolista työväestön kirjallisten taitojen kehittäjänä ja sitä kautta koko kirjallisuusinstituutioon vaikuttajana, ks. Roininen 1993, 342, 350.
- 30 Grönstrand 2005, 84.
- 31 Matilda Roslin-Kalliolan kirje F. W. Rothstenille 1.5.1892 SKS KIA. Ks. myös esim. Roslin-Kalliola 1902, 9–10.
- 32 Jäntti 1928, 201–210; Häggman 2001, 34, 70–78.
- 33 Roininen 1993, 349; Sevänen 1994, 41–87; Laitinen 1997, 153–155; Niemi 2000, 30–36.
- 34 Lassila 2008, 78–79.
- 35 Vrt. arkkikirjallisuus rahvaan ”omana” julkisuutena, ks. esim. Laurila 1956, 158–199.
- 36 Pöytäkirja 30.4.1895, liite: G. A. Hemanin kirje Kansanvalistusseuralle KVS KA.
- 37 Maila Mikkolan kirjeet Matilda Roslin-Kalliolalle 7.8.1917, päiväämätön (i) ja päiväämätön (iii) MRKA, SatM SA; Tuulio 1965, 181–196.
- 38 Aina Lähteenojan kirjeet Matilda Roslin-Kalliolalle vuosina 1917–1920 MRKA, SatM SA; Lång 2006/2007, 4-6, 43.
- 39 Tarkiainen 1904, 5, 74–75, 82; Laurila 1956, 23, 31–32; Lappalainen 2000, 50, 54; Häggman 2001, 75; Lassila 2008, 14 ja passim. Käytännön toimet kirjallisuuden edistämiseksi ja potentiaalisten kirjailijoiden etsimiseksi oli-

- vat myöhemmin työväenliikkeessä hyvin samantapaisia. Työväenliikkeen merkitys 1900-luvun vaihteen työläistäustaisille kirjailijoille onkin mielestäni ainakin jossain määrin verrattavissa kansallisuusliikkeen merkitykseen 1800-luvun kansankirjailijoille. Molemmissa liikkeissä kirjallisuudelle ja kirjailijoille annettiin myös ulkokirjallisia tehtäviä (Roininen 1993, 39, 402–403 ja passim.).
- 40 Kurki 2002.
- 41 Roininen 1993, 375; Häggman 2001, 53, 74.
- 42 Kurki 2002, 148–150. Esimerkiksi Leino-veljesten isä Anders Lönnbohmin kerrotaan vastustaneen Heikki Meriläisen kirjailijaksi ryhtymistä, sillä se oli hänen mukaansa vain oppineiden harrastus.
- 43 Roslin-Kalliola 1922, 33.
- 44 Lassila 2008, 147–151, 178–182.
- 45 Roininen 1993, 44, 52, 406–407 ja passim. Myös työväenliikkeen kirjallisuusinstituutio kehitti ennen pitkää oman kirjallisuusikätyksensä, ymmärryksen siitä mikä on hyvää ja mikä huonoa työläiskirjallisuutta. Samalla sen kirjalliseen elämään kehittyi oma sisäinen hierarkiansa ja kaanoninsa. (Roininen 1993, 405–406.)
- 46 Matilda Roslin-Kalliolan kirje Matilda Holmille 23.3.1906 MRKA, SatM SA; Roslin-Kalliola 1921, 39; Lähteenoja 1926, 158.
- 47 Ks. esim. Lappalainen 2000, 42–43, 46; Häggman 2001, 75–77; 105–107, 249–250.
- 48 Sevänen 1999, 250–251.
- 49 Lång 2006/2007, 34–35 ja passim.
- 50 Reinhard Grönvallin kirje Matilda Roslin-Kalliolalle 30.9.1889 MRKA, SatM SA; Roslin-Kalliola 1921, 39; Lähteenoja 1926, 285.
- 51 A. A. Granfeltin kirje Matilda Roslin-Kalliolalle 15.4.1902 MRKA, SatM SA.
- 52 Häggman 2001, 75.
- 53 Matilda Roslin-Kalliolan kirje Kansanvalistusseuran sihteerille A. A. Granfeltille 29.4.1902 KVS KA.
- 54 Tarkiainen 1904, 72; Lassila 2008, 88–89, 111–114 ja passim.
- 55 Pulkkinen 1989, 320–323; Krogerus 1992, 69.
- 56 Matilda Roslin-Kalliolan kirje Matilda Holmille 20.12.1911 MRKA, SatM SA.
- 57 Roslin-Kalliola tarjosi tekstejään tuloksetta mm. Tukholmassa toimineeseen hengelliseen lehteen *Facklaniin*, jota toimitti Suomen vapaakirkollisen liikkeen johtohahmoihin kuulunut F. W. Lönnholm. Teokselle *Näyt Patmoksella* etsittiin kustantajaa vuosia ja kaksi raamattututkimusta jäi kokonaan julkaisematta. (Lähteenoja 1926, 265; Lång 2006/2007, 84–85, 89–91.) Uskonnollisen kirjoittamisen aiheuttamasta kitkasta esimerkkinä muutoin Roslin-Kalliolan kirjoittamista tukenut G. A. Heman, joka piti kirjailijan raamattututkimuksia turhina (Roslin-Kalliola 1921, 34).
- 58 Lähteenoja 1926, 224–225, 265.
- 59 *Aika* 1909, 606–607; *Valvoja* 1910, 361–362; Roslin-Kalliola 1902, [3].
- 60 Roslin-Kalliola 1908, [kustantajan alkusanat]. Esim. *Kainuun Sanomien* arvostelija epäili vuonna 1922 herättäisikö Meriläisen teos muotikirjallisuuden lukijoiden mielenkiintoa (Kurki 2002, 173–174). Kansankirjailijoista työväenlehdistössä, ks. Roininen 1993, 94, 180–181, 405.

- 61 Maila Mikkolan kirje Matilda Roslin-Kalliolalle, päiväamätön (i) MRKA, SatM SA; Lång 2006/2007, 104–105, 107–109.
- 62 Lassila 2008, 237.
- 63 Roslin-Kalliolan teksteistä ja kirjoittamisen motiiveista tarkemmin Lång 2008.
- 64 Ks. esim. Salmi-Niklander 2005, 75–79.
- 65 Katainen et al. 2005, 13–20; Packalén 2005, 50–54 ja passim.
- 66 Lähteenoja 1926, 8.
- 67 Tarkiainen 1904, 4-5, 82; Palmgren 1966b, 355, 362–364, 372; Roininen 1993, 107–109; Lappalainen 2000, 51–52; Lassila 2008, 146 ja passim.
- 68 Lähteenoja 1926, 9.
- 69 Laurila 1956, 23–25; Palmgren 1966a, 98–99, 121 ja passim.
- 70 Lassila 2008, 121, 199, 237.
- 71 Leskelä-Kärki 2002, 392–394.
- 72 Elämäkerta-aineistoa I/1 MRKA, SatM SA.
- 73 Lassila 2008, 10.
- 74 Matilda Roslin-Kalliolan kirje Kansanvalistusseuran sihteerille A. A. Granfeltille 29.4.1902 KVS KA. Korostus kirjailijan oma.
- 75 Tarkiainen 1904, 71.
- 76 Saariluoma 1995, 220–223. Regionaalinen kirjallisuus viittaa ”kirjallisuuteen, jota tuottavat tietyn alueen (maaseudun) asukkaat kuvaamaan omaa, osittain jo mennyttä tai katoamaan tuomittua elämäntapaansa”. Regionaalista kirjallisuudesta alettiin puhua 1970-luvulla erityisesti Pohjois-Karjalaan kiinnittyneen kirjallisuuden yhteydessä ja sen on nähty asettuvan samaan kyläkertomusten traditioon kuin kansankirjailijoiden tuotanto. (Saariluoma 1995, 220, 243–244.)
- 77 Lång 2006/2007, 114–117.
- 78 *Työmies* 11.1.1908.
- 79 Palmgren 1966a, 18, 21; Laurila 1956, 28, 31; Lassila 2008, 70, 81, 99, 236. Esim. Päivi Lappalainen on kuitenkin huomauttanut, ettei kansankirjailijoidenkaan kohdalla aina ollut kyse pelkästä yleisen maailmankuvan myötäilystä, vaikka ”useinkaan kerronta ei kärjisty tiukoiksi yhteiskuntakriittisiksi vaatimuksiksi ohjelmarealismin tapaan” (Lappalainen 2000, 55–56). Kansankirjailijoiden realistisen kuvauksen ja modernin realismin suhteista tarkemmin, ks. Lassila 2008.
- 80 Roslin-Kalliola 1921, 29–35; 43–57; Sulkunen 1999, 7, 93–95.
- 81 Palmgren 1966a, 43; Palmgren 1966b, 405–406, 438–443. Varsinkin Esa Paavo-Kallio tulee tietyssä mielessä lähelle Roslin-Kalliolan tuomiopäivän kuvauksia (Palmgren 1966a, 89–98; Palmgren 1966b, 420–421).
- 82 Roslin-Kalliola 1921, 43–57.
- 83 Roslin-Kalliola 1912, 12, 22–27; Roslin-Kalliola 1922, 127, 191, 201.
- 84 Lähteenoja 1926, 248–261; Lång 2006/2007, 78–82. Roslin-Kalliola itse ei ollut oikeudessa syytettynä. Syyte koski ainoastaan *Gogin sodan* suomentaajaa, Evankelisen Kustannusliikkeen Kirjapainon johtajaa ja matkasaarnaajaa Jaakko S. Ketolaa sekä kustantajaa, turkulaista Hjalmar Renwallia.
- 85 Helsingin Sanomat 4.10.1981. Toteutumattoman lupauksen ajatus kuului myös kansankirjailijapuheeseen, ks. esim. Tarkiainen 1904, 13, 27.
- 86 Roslin-Kalliola 1921, 66.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto KA, Helsinki

Kansanvalistusseuran arkisto KVS KA

Pöytäkirjat 1892–1896 ja 1897–1901

Kirjeenvaihto (a-ö), 1899–1903

Satakunnan Museon Satakunta-Arkisto SatM SA, Pori

Matilda Roslin-Kalliolan arkisto MRKA SatM SA

Kirjeenvaihto (vastaanotetut)

Kirjeenvaihto (lähetetyt)

Käsikirjoitusmuistiinpanot

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto SKS KIA, Helsinki

Matilda Roslin-Kalliolan kirje F.W. Rothstenille

Aikalaiskirjallisuus

Jäntti, Yrjö A. (1928): *Werner Söderström Osakeyhtiö. Viisikymmenvuotinen kustannustoiminta 1878–1928. 1 osa.* WSOY, Porvoo.

Lähteenoja, Aina (1926): *Matilda Roslin-Kalliola.* WSOY, Helsinki.

Roslin-Kalliola, Matilda (1902): *Päättäneen vuosisadan kynnyksellä. Perhemuistoja.* Kansanvalistusseura, Helsinki.

Roslin-Kalliola, Matilda (1908): *Snäkki ja muita muistelmia.* Kansa, Helsinki.

Roslin-Kalliola, Matilda (1912): *Mietteitä Gogin sodasta. Merikarvialla kuolleen kirkkoherra Gust. Nyholmin (*1820, † 1879) mukaan kertomuksen muotoon kirjoitettu.* Hjalmar Renwall, Turku.

Roslin-Kalliola, Matilda (1921): *Viestini menneiltä sukupolvilta. Matilda Roslin-Kalliolan elämä ja kertoelmat.* WSOY, Porvoo.

Roslin-Kalliola, Matilda (1922): *Näyt Patmoksella.* Maaseudun sanomat, Tampere.

Tarkiainen, Viljo (1904): *Kansankirjailijoita katsomassa.* WSOY, Helsinki.

Lehdet

Aika 1909

Helsingin Sanomat 1981

Suomen Kuvalehti 1934

Työmies 1908

Valvoja 1910

Tutkimuskirjallisuus

- Airas, Penni (2005): *Liina Kahma – kansankirjailija Ilmajoelta*. [Verkkojulkaisu] < <http://www.netikka.net/tapio.piiрто/origo/Liina%20Kahma.pdf> >. [Luotu: 28.8.2008. Viitattu 15.1.2010].
- Grönstrand, Heidi (2005): *Naiskirjailija, romaani ja kirjallisuuden merkitys 1840-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Huhtala, Liisi (1989): ”En ole turhamaisuudesta kirjoittanut”. Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.), *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Otava, Helsinki, 146–154.
- Hägglman, Kai (2001): *Piispankadulta Bulevardille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1878–1939*. WSOY, Helsinki.
- Katainen, Elina & Kinnunen, Tiina & Packalén, Eva & Tuomaala, Saara (2005): Naiset historiankirjoittajina. Akateeminen marginaali ja uuden tiedon tuottaminen. Teoksessa Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén & Saara Tuomaala (toim.), *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 11–49.
- Krogerus, Tellervo (1992): *Kirjallinen linja. Valvoja ja Aika 1907–1922*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Krogerus, Tellervo (1994): Kauppi-Heikki ja naisen vaihtoehdot. Teoksessa Tellervo Krogerus (toim.), *Realismista symbolismiin. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteenä 1890-luvun taitteessa*. Snellman-instituutti, Kuopio, 126–140.
- Kurki, Tuulikki (2002): *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laitinen, Kai (1997): *Suomen kirjallisuuden historia*. Otava, Helsinki.
- Landgren, Lars (1988): Kieli ja aate – politisoituvaa sanomalehdistöä 1860–1889. Teoksessa Päiviö Tommila, Lars Landgren & Pirkko Leino-Kaukiainen, *Suomen lehdistön historia. Osa 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio, 267–420.
- Lappalainen, Päivi (1999): Perhe, koti, kansa, isänmaa. Kiista yhteiskunnan tukipylväistä. Teoksessa Lea Rojola (toim.), *Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomen kirjallisuushistoria 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 43–74.
- Lappalainen, Päivi (2000): *Koti, kansa ja maailman tabraava liika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lassila, Pertti (2008): *Syvistä riveistä. Kansankirjailija, sivistyneistö ja kirjallisuus 1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Laurila, Vihtori (1956): *Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana. I osa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (2007): Suomalaisen kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (4), 420–438.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2002): ”Merkillisten naisten elämän ja työn kuvaaja”. Helmi Krohn elämäkerturina. *Historiallinen aikakauskirja* 100 (4), 384–396.
- Lång, Reija (2006/2007): *Matilda Roslin-Kalliola (1837–1923) ja kirjoittamisen monet merkitykset*. Kulttuurihistorian julkaisematonta gradu-tutkimusta. Turun yliopisto, historian laitoksen kulttuurihistorian oppiaine.
- Lång, Reija (2008): Mäkitupalaisen tyttärestä kirjailijaksi. Matilda Roslin-Kalliola ja kansallisen kirjoittamisen monet muodot. *Kasvatus & Aika* 2 (3), 67–80.
- Melkas, Kukku & Grönstrand, Heidi & Launis, Kati & Leskelä-Kärki, Maarit & Ojajarvi, Jussi & Palin, Tutta & Rojola, Lea (2009): *Läpikulkuihmisiä. Muo-*

- toiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mielonen, Jouni (1994): Autonomian ajan keskeiset suomalaiset kirjailijat. Sosiaalinen, alueellinen ja koulutuksellinen tausta. Teoksessa Pertti Kuittinen, Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.), *Tekstin takaa. Tutkimuksia suomalaisesta kirjallisuustajajärjestelmästä.* Joensuun yliopisto, Joensuu, 24–51.
- Mäkinen, Ilkka (2007): Kirjoitustaidon leviämisen herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 105 (4), 402–419.
- Niemi, Juhani (2000): *Kirjallinen elämä. Kirjallisuuden yhteiskuntasuhteiden kartoitusta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Oittinen, Riitta (2005): Historiaa jokanaiselle. Tyyni Tuulio. Teoksessa Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén & Saara Tuomaala (toim.), *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 161–202.
- Ollila, Anne (1998): *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Packalén, Eva (2005): Naiset historiallisen tiedon tuottajina Suomessa 1800-luvun alkupuolella ja puolivälissä. Teoksessa Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén & Saara Tuomaala (toim.), *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 50–72.
- Palmgren, Raoul (1966a): *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I.* WSOY, Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1966b): *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II.* WSOY, Helsinki.
- Pulkkinen, Paavo (1989): Suomen kielestä räysypainoinen sivistyskieli. Teoksessa Päiviö Tommila (päätoim.) & Maritta Pohls (toim.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 305–326.
- Rahikainen, Marjatta (2001): Herrasväki, työväki ja palkkatyö toimeentulon lähteenä kaupungeissa. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen (toim.), *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 118–145.
- Roininen, Aimo (1993): *Kirja liikkeessä. Kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä 1895–1918.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rojola, Lea (2009): Sivistyksen ihannuus ja kurjuus. Suomalaisen nousukkaan tarina. Teoksessa Kukku Melkas et al., *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 10–38.
- Saariluoma, Liisa (1995): Unohdetun kansan ääni. Ville Kuronen ja Ryysyrannan Jooseppi. Teoksessa Matti Savolainen (toim.), *Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 220–245.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2005): Käsin kirjoitettua. 1800-luvun lopun nuoret naiset historian opiskelijoina ja tulkitsijoina. Teoksessa Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén & Saara Tuomaala (toim.), *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 75–97.
- Sevänen, Erkki (1994): *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Sevänen, Erkki (1999): Kirjallisuus valtion suojeluksessa ja valvonnassa. Teoksessa Lea Rojola (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 245–258.
- Sulkunen, Irma (1999): *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Tommila, Päiviö (1988): Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. Teoksessa Päiviö Tommila, Lars Landgren & Pirkko Leino-Kaukiainen, *Suomen lehdistön historia. Osa 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio, 77–265.
- Tuulio, Tyyni (1965): *Maila Talvion vuosikymmenet. Jälkimmäinen osa (1911–1951)*. WSOY, Porvoo.
- Wilkama, Sisko (1938): *Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla. Pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus*. Sisko Wilkama, Helsinki.
- Wirilander, Kaarlo (1974): *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.